

A POLGÁRI MAGYAR ÁLLAM HATÁRŐRIZETE TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSÁNAK KEZDETE ÉS TAPASZTALATAI 1867-1919

Bevezetés

Az elmúlt történések és dolgok, a történelmi események okainak megismerése soha sem magáért való tevékenység. Hisszük, hogy a történelemnek velünk kell élnie, hogy az elődeink tapasztalatait felhasználva alakíthassuk sorsunkat. A Magyar Köztársaság Határőrsége nagy múltú és vitathatatlan eredményeket magáénak valló szervezet. A Határőrség láthatóan és érezhetően fejlődik, törekszik a magasabb és magasabb minőségi követelményeknek való megfelelésre, eredményesen végrehajtva a számára meghatározott rendészeti feladatokat. Felemelő érzés, hogy mi határőrök mindannyian részesei lehetünk ennek a folyamatnak. Nem szabad elfeledkeznünk azonban határőr elődeink munkásságáról, az ő eredményeiről és kudarcaikról sem, hanem elemeznünk kell a megtörténtekeket, és hasznos következtetéseket kell levonnunk az általunk megismert eseményekből. Minőségi munkavégzést elvárni csak olyan személytől lehet, akinek a szervezethez erősen kötődik. Ennek fontos eleme a közös identitástudat kialakítása.

Az identitás kialakításához elengedhetetlen a szakma történetének, gyökereinek bemutatása, az elődök eredményeinek példaként állítása. Kutatásunk célja a határőrizeti tevékenység tudományos igényű történeti bemutatása a közigazgatási modelleknek és a korszakban ható jelentős körülményeknek a feltárásán keresztül. Célunk a keletkezett joganyag logikai felépítésének és kapcsolatrendszerének feltárása, a határőrizetben lezajlott fejlődés legfőbb szakaszainak és tendenciáinak kijelölése, a szakma történetére vonatkozó joganyag rendszerezése és feltárása.

A dualizmuskori határőrizet jellemzői

A magyar határőrizet egyidős a magyarság kialakulásával. Attól az időtől fogva, hogy a magyar etnikum vérségi köteléken nyugvó szerveződése létrejött, annak határait őrizték. Természetesen a határok jellege és azok őrzése is sokat változott. A gyeperendszertől kezdve a végvári rendszeren keresztül a katonai határőrvidékig¹⁶⁴. A határok őrzete azonban mindvégig összefüggött az államalakulat központi hatalmat gyakorló részével és a nemzeti, törzsszövetségi szuverenitás végét illetve kezdetét demonstráló jelleggel bírt. A magyar állam különböző történelmi korszakokban kialakult formái meghatározták az ország határőrizetének jellegét. A határőrizetre azonban nem csak a belső viszonyok, hanem a külső körülmények is jelentős hatást gyakoroltak¹⁶⁵.

A polgári magyar állam időszaka a magyar határőrizet történetében önálló fejezetet alkot, amely még nem zárult le. A polgári magyar állam fejlődéstörténete az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc kezdődött. Az elméleti viták során kikristályosodottak valósultak majd meg a kiegyezés szabta lehetőségek korlátai között. A kiegyezéssel

¹⁶⁴ Parádi József: A magyar rendvédelem története. Osiris. Budapest, 1996. 25-68. o.

¹⁶⁵ Gáspár László: A magyar határőrzés története 2. kötet. ZMNE. Budapest, 1992.

létrehozott alkotmányos monarchia az európai polgári fejlődés vonulatába illeszkedett. Ez nem „csak” az állam egészére volt igaz, hanem a határőrizetre önmagában is¹⁶⁶.

Európa fejlett régióiban – a polgári fejlődés nyomán – sorra felszámolták a katonai jellegű határőrizeteket. A haderők már nem csupán fegyveres emberek tömegét jelentették, hanem speciális fegyverzettel felszerelt, speciális feladatok ellátására kiképzett és szervezett intézményekként működtek. E haderőnek a határokon határőrizeti célzattal való felvonultatása már értelmét veszítette, mert:

- speciális hadi eszközeit a határőrizet érdekében nem tudta alkalmazni;
- a haditechnika nélkül viszont védelmi feladatait nem volt képes ellátni;
- a határok őrzése és a hadműveleti tevékenységek egymástól lényegesen eltérő diszlokációt, szervezetet, képzettséget igényeltek;

A haditechnika és az abból fakadó hadtudományi fejlődés nyomán a határőrizet Európa szerte fokozatosan, a kontinens nyugati szegletéből kiindulva levált a haderőről. A határok őrzését új típusú szervezetekre bízta. Ezek a szervezet már a polgári őrtestületek számát gyarapították, azaz:

- nem tartoztak a hadsereg kötelékébe;
- belső függelmi viszonyaik döntően nem katonaiak voltak;
- feladatrendszerük alapján a rendvédelmi testületek közé illeszkedtek; fegyverzetük, felszereltségük, diszlokációjuk, szervezetük egyaránt alkalmassá tette e határőrizeti szervezeteket a katonai feladatok ellátására, azonban kiválóan megfeleltek a testületi alapfeladatokban foglaltak megvalósításának az elősegítésére¹⁶⁷.

Európa fejlett részében ez a tendencia egyre terjedt. A kontinens keleti és déli részén azonban ez a tendencia – Nyugat-Európához képest – késve érvényesült. Ebből fakadóan a kelet- nyugat, illetve észak-dél régiók peremállamainak a határőrzésében kettősség volt tapasztalható. Ezen országoknak a nyugati régió államaival érintkező határain a polgári típusú határőrizeti szervek működtek. A déli, illetve a keleti régiókhoz tartozó országokkal érintkező határaikon azonban tovább működtek a katonai típusú határőrizeti szervek. Amint azonban a régiók közötti különbségek határa áthelyeződött ez a kettős határőrizeti megoldás is átkerült az új peremállamokba.

A dualizmuskori Magyar Királyságban is ez volt a helyzet. A Magyar Királyság örökös tartományokkal közös határain eleve nem működött a kiegyezést megelőzően határőrizeti szerv. A birodalmak a Magyar Királyság határaiival megegyező szakaszán pedig az abszolutizmus határőrizeti szervezete funkcionált. A kiegyezéssel e szervezeteket magyar területen feloszlatták. A haderő részét képező katonai határőrvidék azonban fennmaradt. A déli határ túloldalának konszolidációja kapcsán azonban előtérbe került a katonai határőrvidék polgárosításának témája. A katonai határőrvidék léte ugyanis nem állt összhangban a kiegyezés alapeszméjével. Nevezetesen a közigazgatás a két társország – az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság – belügye, amelyet önállóan intéznek. Ezzel szemben a *pragmatica sanctioból* levezetett hadügy a közös ügyek csoportjába tartozott. A katonai határőrvidéken megvalósuló katonai közigazgatás felszámolását és a terület

¹⁶⁶ Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. Századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 79-115. o.

¹⁶⁷ Parádi József: A magyar határőrizet és az európai biztonság a XIX-XX. században 1867-1914. In: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények III. „Tanulmányok a magyar határellenőrzés – európai biztonság c. tudományos konferenciáról” (szerk. Hautzinger Zoltán) Pécs, 2004. 123-138. o.

viSSZACSATOLÁSÁT az illetékes vármegyékhez a magyar rendi gyűlések számos esetben indítványozták. Ennek a kérésnek a jogosságát az uralkodók soha nem vitatták, mégis a török veszélyre hivatkozva fenntartották a katonai határőrvédelmet. Miután a közvetlen török veszély elmúlt az ütköző államok – a román fejedelemségek majd királyság, illetve a Szerb Királyság – létrejöttével, a katonai határőrvédelem létjogosultsága is megszűnt. Gróf Andrássy Gyula miniszterelnök kezdeményezésére, 1872-ben legfelsőbb elhatározással valósították meg a terület visszapolgárosítását. E folyamat azonban a nyolcvanas évek második felére zárult le.

A Magyar Királyságban tehát sem a földrajzi fekvés, sem a belső viszonyok nem gátolták azt, hogy az európai tendenciáknak megfelelő határőrizet épüljön ki. A korabeli magyar rendvédelmet vizsgálva mégis tapasztalható, hogy a rendvédelmen belül a magyar törvénykezés a határőrizettel foglalkozott legutoljára. A rendvédelem más szakterületeinek törvényi rendezése már régen lezajlott, amikor az országgyűlés e téma törvényi rendezését napirendre tűzte. Akaratlanul felmerül a kérdés, miért csak a XX. század elején került sor e törvényhozási aktusra. A válasz a korszak közgondolkodásában rejlik.

A dualizmus időszakában liberális elvek mentén építették ki és működtették a magyar államot, még akkor is, ha helyenként és időnként ezzel ellentétes folyamatok is megvalósultak. E liberális felfogás egyik alappillére az volt, hogy az állam csak a legszükségesebb mértékben korlátozhatja polgárai szabadságát. A szabad mozgás és a lakóhely szabad megválasztása jogát olyan alapjognak tekintették, amit csak rendkívüli körülmények között lehet mérsékelni. Azt az alapelvet vallották, hogy a biztonság kialakítását nem szabad a mozgásszabadság és a lakhelymegválasztás kárán megvalósítani. Ezért sokáig nem is foglalkoztak a határátlépés problémájával, amikor pedig megtették, olyan liberális elveket rögzítettek, amelyet a harmadik évezred elején is példa értékűek lehetnek¹⁶⁸.

Mivel a korabeli államvezetés nem a határok lezárására törekedett, hanem azok szabad átjárhatóságát kívánta elsősorban biztosítani, határőrizeti szakszerv meglehetősen későn jött létre. Addig a határok őrzését a rendvédelmi testületek határmenti alakulatai látták el. E rendvédelmi testületek alaptevékenységeinek periférikus részét képezte a határőrizet. Az idő múlásával azonban egyre több szakterületet érintett a határőrizet. A határőrizet témája pedig megkerülhetetlen volt olyan jelenségek tükrében, mint a kivándorlás, amely a korszak egyik neurálgikus kérdésének bizonyult¹⁶⁹.

A Magyar Királyság határőrizete témájában, a dualizmus időszakában 14 törvény született. A törvények fele a katonai határőrvédelem felszámolásával volt kapcsolatos. A törvények másik fele közül három a kivándorlással, egy az útlevelelgygyel, kettő az államhatár vonal egyes szakaszainak a megállapításával, egy pedig a határrendőrséggel foglalkozott. A rendvédelem szakmai tevékenységének szabályozását tehát nem a rendvédelmi testületek regulációja kapcsán valósították meg. A nyomozást, közrendvédelmet stb. külön jogszabályokban szabályozták. Ezek a tevékenységek ugyanis nem tapadtak egy-egy rendvédelmi területhez. A rendfenntartás nem képezte a központi államhatalom monopóliumát. Lényegében a közösségek, alapvetően az önkormányzatoknak és a kormánynak volt joguk a rend fenntartása. E jogosultságok kivitelezése érdekében az önkormányzatok, illetve az országgyűlés rendvédelmi testületeket hozhatott létre. A testületek felállításához pedig már csupán azokat a teendőket volt szükséges szabályozni,

¹⁶⁸ Az útlevelelgygyről szóló 1903. évi VI. törvénycikk

¹⁶⁹ A kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikk, valamint a hasonló tárgyról szóló 1909. évi II. törvénycikk

amelyek regulációját a törvények nem valósították meg, illetve azt kellett deklarálni, hogy a terület számára a létrehozás mely jogait biztosítja.

A dualizmus kori határőrizeti törvények tanulmányozásához a vázolt főbb tényezők megismerése elengedhetetlen. Napjaink rendszerét nem szabad a vizsgált időszakra kivetítve következtetéseket levonni, mert az akaratlanul hamis eredményekhez vezethetne.

A határőrizet törvényi szabályozása

A korabeli határőrizet törvényi szabályozását tehát három témakörben tehetjük meg a kivándorlás, az útlevelügy és a határrendőrség tekintetében. E törvények értelmezése nyomán nyílik lehetőség a részletesebb és konkrétabb szabályozás, a rendeleti joganyag alapos feltárására.

Az útlevelügy

Az útlevelügy első törvényi szabályozására Magyarországon a XX. század kezdetén került sor, útlevelet azonban már korábban is használtak, bár még nem abban az értelemben, ahogyan az ezred előn elterjedt. A XIX. század közepén még az úti levél kifejezést használták. Ez alatt olyan levelet értettek, amelyet az utazók személyi azonosságuk igazolása céljából maguknál tartottak. Úti levelet nem csak a külföldre irányuló, hanem a belföldi utazásaik során is alkalmazták¹⁷⁰. Az úti levél mellett más okmányokat is használtak az utazók személyazonosságának megállapítására, mint például a munkakönyv, szolgálati könyv, községi bizonyítvány stb. Az Osztrák-Magyar Monarchián belüli utazás már teljesen szabad volt, ahhoz nem volt szükség semmilyenútlevelekre. Az utazó illetőségét bizonyító iratokra személyazonossága igazolása érdekében lehetett szükség. Az útlevelek használata a külföldi utazásokra korlátozódott, bár nem volt szükség minden külföldi utazáshoz útlevelekre. Számos ország nem írt elő útlevel-kötelezettséget a területére történő belépéshez. Az úti okmányokhoz való ragaszkodás igénye jelentős mértékben függött a fogadó ország demokratikus berendezkedésétől, vagy annak hiányától. A török és az orosz birodalomba utazóknak például az útlevel mellett vízumra, a vízumon kívül pedig még tartózkodási engedélyre is szükségük volt. Ezek az okmányok Európa többi országában ismeretlenek voltak. A Magyar Királyság polgárai Európa legtöbb országába útlevel nélkül utazhattak. A legtöbb ember nem is ismerte a vízum fogalmát.

Az útlevelek témája hivatalos formában, 1891-ben merült fel. Az 1888. évi magyar-román határegyezmény nyomán kibocsátott határőrizeti utasítás már rögzíti, hogy az államhatáron jogosulatlanul átlépőket a rendőrség letartóztathatja.

A kilencvenes évek végén újabb rendeletben szabályozták az útlevel és a határőrizet témakörét. E rendeletben egyértelműen megfogalmazták, hogy az államhatár átlépéséhez minden magyar és külföldi állampolgárnak rendelkeznie kell valamilyen útokmánnyal. Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság határait természetesen nem terjedt ki a rendelet hatálya.

A dualizmus időszakában jöttek létre az első kishatárforgalmi úti okmányok is a román-magyar és a szerb-magyar határok viszonylatában. A kishatárforgalomban bevezetett úti okmányokat, a jogosultak körét, a kibocsátásuk rendjét, alkalmazhatóságukat stb. több rendeletben szabályozták.

¹⁷⁰ Bencsik Péter: A magyar útiokmányok története 1867-1945. 1. kötet. Tipisco Design. Budapest, 2003. 10. o.

Az útlevéltörvényt 1903-ban fogadta el az országgyűlés, azonban már 1896-ban felkérte a kormányt a képviselőház törvényjavaslat készítésére. A törvényjavaslatot Széll Kálmán miniszterelnök-hadügyminiszter 1902. November 05-én terjesztette a tisztelt ház elé. Az országgyűlés a tervezetet 1903. Január 13-án és 14-én tárgyalta. A törvényjavaslat nem váltott ki jelentős vitát. Több módosító javaslatot is hozzátettek a honatyák. Az elutasított javaslatok között szerepelt a fénykép kötelezővé tétele is. A törvényt az uralkodó 1903. március 11-én szentesítette.

Az útlevéltörvény 16 §-ban szabályozta a témát. A törvény igazi kerettörvény, amely a részletes szabályozást az alacsonyabb rendű jogszabályokra bízta. Az 1868-évi horvát-magyar kiegyezés az útlevél témát közös ügynek tekintette. A részletek szabályozása tehát külön-külön tartozott a horvát és a magyar fél kompetenciájába, melyet nem volt kötelező megegyező módon megvalósítaniuk.

Az útlevéltörvény első szakasza a leglényegesebb az útlevéllügy tekintetében, egyben pedig kifejezi a kortársaknak a témáról alkotott véleményét is:

„1. § A magyar korona országainak területén való tartózkodáshoz és utazáshoz, valamint az állam határán való átkeléshez útlevél rendszerint nem szükséges.”

Arról van tehát szó, hogy sem a magyar sem az idegen államok polgárainak nincsen szükségük úti okmányra a Magyar Királyság államhatárának átlépéséhez. Nem zárja ki azonban a lehetőségét annak, hogy bizonyos esetekben a magyar hatóságok az államhatár átlépését útlevél-kötelezettséghez kössék. Ez azonban nem szokványos, általános helyzet, hanem valamilyen – a törvény további részeiben tisztázandó – rendkívüli állapot következménye lehet.

A második szakaszban kerültek tisztázásra azok a helyzetek, amikor a kormány bevezethette az útlevél-kötelezettséget. Ezt is ideiglenesen tehette csupán, amelyről köteles volt a törvényhozást tájékoztatnia. Az útlevél-kötelezettség bevezetése különleges helyzetének tekintették a háborús helyzetet, az ország vagy egyes részei biztonságának veszélyeztetett állapotba kerülését. Az útlevél-kötelezettség egyes államok polgárai számára is megállapítható volt, ha a kérdéses ország a Magyar Királyság polgárai számára útlevél-kötelezettséget írt elő a területére történő belépéshez. Az útlevél-kötelezettség differenciált kiterjesztésére a magyar állampolgárokat illetően is lehetőséget biztosított a törvény. E lehetőség elsősorban honvédelmi kötelezettség kapcsán valósulhatott meg.

A harmadik szakasz a törvény első szakaszához hasonló súlyú. A törvény szövege egyértelműen leszögezi, hogy a magyar állampolgárok számára az arra illetékes hatóságok kötelesek útlevelet kiállítani. Nem arról van tehát szó, hogy az állampolgárnak meg kell indokolnia kérelmét, amelyet a hatóság mérlegelhet. Méginkább pedig nem arról, hogy az útlevélhez jutást feltételekhez szabták volna. Ellenkezőleg mindenkinek joga volt az útlevélhez, ha azt ki akarta váltani. Ezzel a joggal a lakosság a gyakorlatban csak abban az esetben élt, ha olyan országba kívánt utazni, amely előírta az államhatárainak átlépéséhez az útlevél-kötelezettséget. Európa legtöbb országába útlevél nélkül utazhattak a Magyar Királyság polgárai.

A negyedik és ötödik szakasz az útlevélkiadás megtagadásának eseteit sorolja fel. Az útlevél-megtagadás négy esetét említette a törvény. Azok a magyar állampolgárok nem kaphattak útlevelet, akik:

- a honvédelmi kötelezettségük teljesítése kapcsán – ugyancsak törvényileg szabályozott módon – akadályoztatva voltak;
- ellen szabadságvesztéssel végződhető büntetőeljárás volt folyamatban, illetve a szabadságvesztésre ítélték;

- a kivándorlási törvény értelmében esetleges kivándorlásukban korlátozva voltak (ezek a személyek azonban nem kivándorlási céllal kaphattak útlevelet);
- kiskorúak voltak, gyámság vagy gondnokság alatt álltak (számukra törvényes gyámjuk illetve képviselőjük kérelmére útlevél kiállítható volt);

A hatodik, hetedik és nyolcadik szakaszok az útlevélkezelésre jogosult hatóságokkal foglalkoztak. Útlevél kibocsátásra jogosult volt:

- alispán;
- törvényhatósági jogú városok rendőrkapitányai;
- Budapesten a Székesfővárosi Magyar Királyi Államrendőrség főkapitánya;
- Fiumében a kormányzó.

Az útlevélkérelmet a Magyar Királyság polgárai a lakóhelyük szerint illetékes fenti hatóságokhoz nyújthatták be. Aki nem lakott Magyarországon az a legutolsó magyarországi lakhelye szerint illetékes hatósághoz nyújthatott be útlevélkérelmet. Az a magyar polgár pedig aki egyáltalán nem lakott a Magyar Királyság területén az illetősége települése szerinti hatóságnál kérhetett útlevelet. Külföldön a király személy körüli miniszter, továbbá az Osztrák-Magyar Monarchia külképviseletével megbízott császári és királyi hatóságok, a Monarchia Konzuli Hivatalai és a Tiszteletbeli Konzulátusok voltak jogosultak magyar állampolgárok számára útlevelet kiállítani, illetve annak érvényességi idejét meghosszabbítani.

A kilencedik és tizedik szakaszok az útlevelek formátumát és tartalmát határozták meg. A dualizmus korába a magyar útlevelet magyar és francia, a horvát útlevelet horvát és francia nyelven állították ki. Az útlevelek borítóját az úgynevezett egyesített címerrel látták el. Az útlevélnek tartalmaznia kellett az utazó:

- nevét;
- állampolgárságát (Nem létezett közös osztrák magyar állampolgárság. A két társország polgárai vagy magyar, vagy osztrák, esetleg mindkét állam kettős állampolgárai voltak);
- foglalkozását;
- lakhelyét;
- korát;
- személyleírását;
- célterületét (Ez lehetett több állam vagy kontinens is);
- az útlevélének érvényességét (Az érvényesség időtartama egy és három év között mozgott);
- az útítársainak nevét, korát, személyleírását és az útlevél tulajdonosához fűződő viszonyát¹⁷¹.

A tizenegy, tizenkettedik és tizenharmadik szakasz a könnyítéseket rögzítette. Nevezetesen a katonák és hajósok számára a szolgálati viszonyukat és az utazásuk hivatalos jellegét igazoló iratok útlevélként elfogadhatóak voltak. Továbbá a törvény a kishatárforgalom speciális úti okmányait- mint már működő rendszert elismerte és a

¹⁷¹ Egy útlevéllel tehát nem csupán egy személy, hanem egy teljes család, sőt az őket kísérő személyzet is utazhatott.

törvények szintjén legalizálta. A kishatárforgalmi úti okmányok témáját belügyminiszteri hatáskörbe utalta.

A tizenegyedik és tizenötödik szakaszok az útlevélek kiállítási díjának megállapítását a belügyminiszter, illetve a horvát bán hatáskörébe utalta, továbbá megállapította a hamisítás és a jogtalan használat büntetését. Maximum 200 korona pénzbírság volt kiszabható. E szakaszok rendezték azt a kérdést is, hogy a pénzbírság kiszabására mely hatóságok jogosultak.

A korszak érdekes jellegzetessége volt, hogy éppen a szomszédos országok állampolgárainak volt kötelező útlevéllel utazniuk Szerbiába és Romániába. E kötelezettség nem a magyar féltől származott. Mivel azonban a szerb és román törvények útlevél-kötelezettséget írtak elő a határok átlépéséhez, a magyar fél bevezette e területekre az útlevél-kötelezettséget a kölcsönösség elvének figyelembevételével. E helyzeten jelentős mértékben enyhített a kishatárforgalom. A kishatárforgalmi okmányokhoz könnyen és gyorsan hozzá lehetett jutni és azok a határ mindkét oldalán elterülő 40 kilométer széles sávban történő utazásra jogosították fel az úti okmány birtokosát¹⁷².

Az útlevéltörvény alapján számos – a külföldre utazást szabályozni hivatott-rendelet született. E jogszabályok nem a lakosság utazásainak a korlátozására irányultak, inkább az eljárások rendezését szorgalmazták.

A két legátfogóbb rendelet 1904-ben született az útlevéltörvény végrehajtási utasításának a szerepét betöltve. A fegyveres testületek és az egyéb állami szervezetek tagjainak útlevéllátását ugyancsak külön rendeletben szabályozták. A véderő kötelékébe tartozók esetében a témát már a haderőről elfogadott törvények egy része is tartalmazta. Az útlevél-kiállítás formai kellékeit és az eljárás rendjét, a keletkezett tapasztalatok birtokában több ízben pontosították.

A háborús időszakban, vagy ahogy akkoriban nevezték a kivételes hatalom időszakában új rendeletekkel szabályozták az útlevélkérdést. Erre nem csupán az útlevéltörvény keret jellege teremtett lehetőséget, hanem a kivételes hatalomról 1912-ben elfogadott törvény is¹⁷³.

A háborús körülményeknek megfelelően szabályozták az útlevél témát rendeleti úton. Sajátos módon e rendeletek tartalmát hasznosították béke időszakban is a későbbiek során, történelmünk kevésbé demokratikus szakaszaiban.

A háború során új úti okmányok is létrejöttek. A hadművelleti és a megszállt területeken belüli mozgást, illetve az oda utazást külön engedélyhez kötötték. A háború során került előtérbe a vízum alkalmazása. Ezek a szabályozások, illetve módosított változataik határozták meg a későbbi, kevésbé liberális szellemi államvezetés útlevél-politikájának gyakorlatát.

A kivándorlás

A kivándorlás volt a vizsgált időszak másik témaköre, amely lényeges hatást gyakorolt a magyar határőrizetre. A kivándorlás nem csupán magyar jelenség volt. Európa szerte igyekeztek az emberek az újvilágba, ahol a dinamikus gazdasági fejlődéshez képest kevés volt a munkaerő. Kezdetben nem is mérték a kivándorlók számát. A statisztikai

¹⁷² Parádi József: A magyar határőrizet 1867-1945. Határőrségi Tanulmányok 1997/1. sz. 11-35. o.

¹⁷³ A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvény

adatrögzítést a kivándorlás tekintetében 1899-től vezették be. Az útlevelügyi statisztikát is csupán a hetvenes években kezdték el alkalmazni.

A kivándorlási statisztika – melynek adatait településenként vették fel – azonban nem csupán abban a tekintetben hiányos, hogy csonka időszak információi állnak rendelkezésre. A meglévő statisztikai adatok sem tekinthetők minden tekintetben helytállóknak, mert gyakran előfordult, hogy nem kivándorló útlevelemmel vándoroltak ki az országból. A kivándorlási útlevelekben rögzített adatok sem mindenben feleltek meg a valóságnak. A vonatkozó rendeletek többször visszautaltak például arra a körülményre, hogy az útlevelebe bejegyzett kiskorú hozzátartozó nélkül az ország területét kivándorlási céllal elhagyni szándékozók utazásait a hatóságok hiusítsák meg.

A Magyar Királyság határain határforgalmi adatgyűjtés csak az útlevelek köteles határokon, azaz a román-magyar és a szerb-magyar határon folyt. A fennmaradó határokon lényegében bárki útlevelem nélkül is átléphetett. Ezek a határokon tulajdonképpen ellenőrizhetetlenek voltak, hogy ki milyen szándékkal lépi át a határt¹⁷⁴.

A kivándorlók döntő többsége pedig éppen ezeken a határszakaszokon hagyta el az országot. A nyugat-európai kikötők statisztikáinak figyelembevételével az illegális magyar kivándoroltak a legálisan kivándoroltak 1/5-ét tették ki. A helyzetet bonyolultabbá tette az, hogy a legális – kivándorlási útlevelemmel rendelkező- kivándorolt személyek mintegy 15-25 százaléka meggondolta magát és elállt kivándorlási szándékától. A legóvatosabb becslés szerint is a XX. században az I. Világháborúig a Magyar Királyságot kivándorlási céllal legális úton 1 és ¼ milliónyi ember hagyta el¹⁷⁵. A helyzet áttekinthetlenségéhez az is hozzájárul, hogy a kivándorlók körében – Magyarország különböző nemzetiségei között egyaránt- elterjedt volt azon eljárás, miszerint nem kivándorló útlevelemmel kiutaztak Romániába, és onnan utaztak tovább Észak-Amerikába. Az európai kikötőkben felvett adatok sem tekinthetők pontosnak, mivel az utazókat általában az általuk beszélt nyelv alapján sorolták be. Ennek alapján pedig lehetetlen megállapítani például azt, hogy a román ajkúak közül hány fő volt a Magyar Királyság állampolgára és kik tartoztak a Román Királyság alattvalói közé. A kivándorlási adatok vizsgálata során azonban azt a körülményt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kivándoroltak jelentős része hosszabb-rövidebb kint tartózkodás után visszatért az anyaországba. A visszatérők között számosan a visszautazás során sem a legális utat választották. Ez ugyan úgy ellenőrizhetetlen volt, mint a kivándoroltak esetében.

A szabad mozgásnak az egyik követelménye volt tehát, hogy annak viszonylag jelentős hányada ellenőrizhetetlen volt. Ez egyetlen vonatkozásban, a kivándorlás területén jelentett gondot. Azt egyik magyar kormány sem tartotta üdvösnek, hogy a magyar állam polgárai tíz- illetve százszázalékos nagyságrendű létszámmal hagyják el évente a szent korona alá tartozó területeket. Nem kívánták azonban adminisztratív úton meggátolni a folyamatot. Ennek több oka volt. Világosan látták, hogy a kivándorlás jelenségének ökonómiai okai voltak. A megoldás is gazdasági jellegű intézkedéseket követelt. Azzal is tisztában voltak a kormányok, hogy a kivándorlás a biztonsági szelepfunkcióját látta el a gazdaság által gerjesztett társadalmi feszültségek terén. Az adminisztratív tiltás ellen szólt, hogy az homlok egyenest ellenkező megoldást jelentett volna a liberális szemléletmóddal szemben, ami pedig a korszak valamennyi kormányának tevékenységét valamilyen formában áthatotta. Nemzetközileg is a kivándorlás folyamatának akadályozásával ellentétes

¹⁷⁴ Parádi József: A Magyar Királyi Határrendőrség, a magyar határőrizet szakmai nevelő testülete. Rendvédelem-történeti Füzetek. 1993/4. sz. 21-50. o.

¹⁷⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv (1901-1915) Budapest, 1902-1918.

tendencia valósult meg, hiszen a bevándorlóknak több százezernyi tömege érkezett évente Európából az Amerikai kontinensre.

A kivándorlást Európa szerte nem gátolták, hanem csupán ellenőrzését szabályozták. Svájc 1888-ban, Németország 1897-ben, Olaszország 1901-ben alkotta meg kivándorlási törvényét. E törvényekben a kivándorlás szervezését és közvetítését hatósági engedélyhez, feddhetetlen múlthoz és óvadék letétbe helyezéséhez kötötték, a közvetítő cégek kötelezettségeit rögzítették. A német törvény a birodalmi kancellár mellé kivándorlási tanácsot is szervezett, melynek alárendeltségében kivándorlási biztosok és felügyelők ellenőrizték a kivándorlók számára nyújtott egészségügyi, biztonsági stb. feltételeket. A magyar kormányok tehát nem meggátolni, hanem ellenőrizni, rendezett viszonyokat teremteni szerettek volna a kivándorlás terén, beleértve ebbe a kivándorlók érdekeinek védelmét is. A kormányzat meglehetősen későn tett kísérletet a helyzet rendezésére. Egyes vármegyék már ezt megelőzően is megkísérelték saját törvényhatósági területükön a kérdést rendezni szabályrendeletek kiadásával. (A dualizmus időszakában a törvényhatósági jogú városoknak és vármegyéknek volt joguk szabályrendelet létrehozására. E szabályrendeletek nem állhattak ellentétben az ország törvényeivel, de szabályozhattak olyan témákat, amelyekre a központi törvényhozás nem alkotott jogszabályt, illetve az adott térségben a regulációra szükség volt. A szabályrendeletek hatálya az adott törvényhatósági jogú közigazgatási egység területére terjedt ki.) A témakörben született megyei szabályrendeletekben már felbukkantak olyan gondolatok, amelyek később bekerülte a téma törvényi szabályozásába is. Ilyen volt például, hogy azok juthattak kivándorlási útlevel birtokába, akik teljesítették az állammal szembeni kötelezettségüket (befizették az adókat, eleget tettek védkötelezettségüknek stb.), továbbá a helyi közösség számára nem hagytak hátra terheket (például nem hagytak hátra vagyontalan, illetve ellátásra szoruló családtagot)¹⁷⁶.

Hat éven belül két kivándorlási törvény is született. Ennek oka az volt, hogy az első törvény a hangsúlyt a szabályozásra helyezte, amely lényegében nem érte el célját. Ezért módosításra volt szükség, illetve a második törvényben a jogalkotók már a kivándoroltak érdekeinek védelmét tekintették legfőbb feladatuknak.

Az 1903-as törvényi szabályozás során, komplex módon kívánta szabályozni a törvényhozó testület a kivándorlást. Ekkor hozott törvényt az országgyűlés az útlevelügyről, az idegenrendészetről és a határrendőrség létrehozásáról.

A két kivándorlási törvényt megelőzte a kivándorlási ügynökségekről hozott törvény. E folyamat is jól mutatja, hogy a kormányzat kénytelen volt több ízben is foglalkozni a kérdéssel, de a megalkotott jogszabályok csak részleges eredményeket hoztak.

A kivándorlási ügynökségekről az országgyűlés 1881-ben hozott törvényt. A jogszabály tizennégy szakaszból állt. A törvényben a jogalkotók meghatározták, hogy:

- kivándorlás szervezésével belügyminisztériumi engedéllyel lehet foglalkozni;
- melyek az engedély kiadás és bevonás feltételei és a fellebbezés lehetőségei;
- a kivándorlási ügynökségeknek és ügynököknek milyen követelményeknek kell megfelelniük, milyen biztosítékokat és milyen rendben kell prezentálniuk;
- a kivándorlási ügynökségek működési rendjét, a hatóságok számára teljesítendő jelentési kötelezettséget;

¹⁷⁶ Bencsik Péter: Az útlevelkérdés története a törvényi szabályozástól a II. világháborúig. Ph.D értekezés. JPTE, Bölcsészstudományi Kar Pécs, 1999.

- a kivándorlási ügynökségek teljes üzletvezetése hatósági felügyelet alatt áll, amely adminisztrációt a belügyminiszter szabályozhatja;
- milyen kapcsolatban kell állnia az ügynökségeknek a közigazgatás szerveivel és azoknak milyen feladataik vannak;
- milyen jogosultságok és kötelezettségek illették meg a kivándorlót és az ügynökséget a kivándorlás közvetítése során;
- a törvény végrehajtása, az abban foglaltak megvalósítása érdekében rendeletek kiadására a belügyminisztert hatalmazták fel¹⁷⁷;

A kivándorlási ügynökségekről szóló törvényt azonban sohasem alkalmazták, mivel egyetlen egy kivándorlási ügynökségi engedélyt sem bocsátottak ki. A magyar törvények közül komplex módon a kivándorlással első ízben az 1903. IV. törvény foglalkozott. E törvény két fejezetben, illetve 52 §-ban igyekezett szabályozni a témát.

A törvény első szakaszában definiálták a kivándorló fogalmát. Ez a meghatározás nem esett egybe a napjainkban elfogadottal. Nevezetesen kivándorlónak azt tekintették, aki „...tartós keresete céljából bizonytalan időre külföldre távozik...”-ott.

A második szakasz a kivándorlás korlátozásait rögzítette. E szerint a korlátozás körébe tartoztak azok a személyek akik:

- honvédelmi kötelezettségüknek nem tettek eleget (ők az illetékes hatóság külön engedélyével vándorolhattak ki);
- ellen szabadságvesztéssel járó bűnvádi eljárás volt folyamatban, illetve ilyen letöltetlen büntetés hatálya alatt álltak;
- kiskorúak (kivéve gyámjuk írásos engedélyével rendelkezők, ha biztosítva volt részükre megbízható felnőtt kísérő, de fiú esetében 15 éves életkor felett nem volt szükség kísérőre);
- az utazáshoz szükséges pénzügyi fedezettel nem rendelkeztek;
- a befogadó ország előírásainak nem felelt meg;
- akik útiköltségét valamilyen szervezet részben, vagy egészben térítés mentesen telepítés céljából kívánta finanszírozni.

A francia, német olasz és osztrák törvények deklarálták a kivándorlás szabadságát. A magyar törvénybe ez nem került be - a törvény magyarázata szerint azért- mert az oly mértékben nyilvánvaló, hogy felesleges a rögzítése. Ez a jog a témára vonatkozó korabeli rendeletekben már mint axióma szerepelt.

Az I. fejezetbe foglalt harmadiktól hatodik szakaszig meghatározásra került, hogy:

- a kivándorlónak a célországba szóló útlevelel kellett rendelkeznie;
- a kivándoroltakat – kérelmükre – a fogadó ország viszonyairól tájékoztatni kell (E tájékoztatás is általános volt Európaszerte. Angliában 1866-ban létesítettek egy irodát „Emigrants Information Office” elnevezéssel a kivándorlók tájékoztatása céljából. Belgiumban a konzulok kötelessége volt a belga kivándorlás célországairól részletes tájékoztatást készíteni, amelyet a külügyminisztérium sokszorosított és bocsátott a kivándorlók rendelkezésére. A belgák – az ismertető kivándorlókhoz történő eljuttatása érdekében – 1888-ban értesítő hivatal is létesítettek. Németországban 1901-ben a „Német Gyarmatosító Társaság” bevonásával valósították meg a kivándorlók tájékoztatását. Svájcban a kivándorlási törvény írta elő a kivándorlók tájékoztatását a

¹⁷⁷ A kivándorlási ügynökségekről szóló 1881. évi XXXVIII. törvénycikk

célterület körülményeiről, melyet a Külügyi Hivatalhoz szervezett Kivándorlási Alosztály valósított meg. Olaszországban a kivándorlók tájékoztatását – a kivándorlási biztos vezetésével- a kivándorlók gyülekezési településein létesített bizottságok látták el);

- azon térségekbe, ahol a kivándorlók veszélyeztetve voltak a belügyminisztérium a kivándorlást ideiglenesen megtilthatta;
- a belügyminisztérium a kivándorlás legcélszerűbb útvonalát meghatározhatta;

A II. fejezetben a hetedik-től huszonharmadik szakaszig a szállító vállalkozók és meghatalmazottak kötelezettségét taglalta. E fejezetben került rögzítésre, hogy:

- kivándorlók szállítása kizárólag külön engedély birtokában valósítható meg;
- az engedély megszerzése milyen feltételekhez kötött;
- a vállalkozót milyen szabályok kötik tevékenysége végzése során (pld. Díjszabását a belügyminisztérium hagyja jóvá, kiket foglalkoztathat, köteles irattárába a belügy tárca képviselői számára betekintést biztosítani, irattárait a kereskedelmi törvényben rögzített szabályzók tartalmának megfelelően vezetni stb.)

A III. fejezetben a huszonnegyedik-től a harmincharmadik szakaszig a szállító vállalkozók és a kivándorlók közötti jogviszonyt szabályozta a törvény. Ennek keretében szabályozták, hogy:

- szállítás csak írásbeli szerződés alapján történhet;
- útlevél nélküli és a kivándorlási törvény alapján kivándorlásukban korlátozott személyekkel szerződés nem köthető;
- a szerződést magyar nyelven és a kivándorló nyelvén kell megfogalmazni két hasábos formátumban;
- a szerződésnek tartalmazni kell a fontosabb adatokat a szállításra és a kivándorlásra, továbbá az utazásra vonatkozóan, a szállító kötelezettségeit a szállítási díj visszafizetésének lehetőségeit stb.;
- a törvényben foglaltaktól eltérő szállítási szerződések érvénytelenek;
- a tilalom alá eső személyek visszaszállítását a szállító térítésmentesen köteles biztosítani;
- a szállítónak a szállítási eszközt biztosítani kell, és a higiéniai feltételekről gondoskodni köteles;
- a szállítónak kötelessége volt túrni a hatóságok részéről a feltételek meglétével kapcsolatos ellenőrzéseket.

A IV. fejezetben a harmincötödiktől a harminchetedik szakaszig terjedően a kivándorlási alappal foglakozott a törvény. Nevezetesen:

- az alapot a visszatérni szándékozó vagyontalanok útiköltségeinek finanszírozására, valamint a kivándoroltak külföldi segítésére kell fordítani (Az alapot megelőzően, a Magyarországról kivándoroltak megsegítése céljából New-Yorkban már egyesületet hoztak létre a külföldi magyarok. A kivándorlási alap ennek az egyesületnek a működéséhez is támogatását nyújtott. Az európai államok valamilyen formában segítséget nyújtottak a kivándorolt polgáraiknak. E segítségnyújtás általában a konzulok feladata volt, akik részére munkatársakat is küldtek a kivándoroltakkal kapcsolatos teendők végzése céljából. A magyar kivándorlók érdekeit a New-Yorki Magyar Konzul egyik munkatársa végezte. A konzul munkatársa jelen volt az amerikai

hatóságoknak a Magyarországról érkező kivándorlók befogadását megvalósító eljárásánál.);

- az alap bevétele állami támogatásból, az útlevelelvizelési illetékből, a szállító vállalatok engedélydíjaiból, továbbá a kivándorlók pénzének kezelésével megbízott pénzintézetek által fizetett jutalékokból keletkezett;
- az alapnak kellett gondoskodnia továbbá a hátrahagyott családtagok segélyezéséről, a célterületre érkezők átmeneti elhelyezéséről, a kivándorlók jogi védelméről;

Az V. fejezet a harmincnolcadiktól negyvenharmadik szakaszig a kivándorlási szakhatóságokkal foglalkozott:

- a belügyminiszter támogatása céljából ún. Kivándorlási Tanácsot állítottak fel (a tanács elnöke a belügyminiszter, illetve az őt helyettesítő személy, tagjai a társ tárcák küldöttei és az ipari- kereskedelmi-földművelési kamarák képviselői voltak, összesen 1 fő). A tanács szervezetét és ügyrendjét a belügyminiszter határozta meg;
- a kivándorlási törvény végrehajtásának felügyelete céljából a belügyminiszter kivándorlási biztost nevezhetett ki, aki teendőit kellő számú segédzeméllyel valósította meg.

A VI. fejezet keretében a negyvennegyedikől a negyvenkilencedik szakaszig a büntető rendelkezésekkel foglalkozik a törvény. Ennek keretében a törvény előírásainak megszegőivel szembeni büntetések kerültek megállapításra.

- A vállalkozók által elkövetett törvénysértéseket a kihágási törvény kompetenciájába tartozónak minősíti.
- A kivándorlással kapcsolatos kihágásokban az eljárást a törvény a közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalta.
- A sajtó által elkövetett kivándorlással kapcsolatos kihágásokat pedig- mint például a kivándorlásra csábítást, hatáskörileg a sajtótörvényhez utalta a bünvádi perrendtartásban szabályozottak szellemében.

A VII. fejezet az ötvenedikől az ötvenkettedik szakaszig terjedően a határozatokat tartalmazta.

- 1903-ban 80000 koronát biztosított az állam a kivándorlási alap számára.
- Visszavonásra került az 1881. évi XXXVIII. törvénycikk a kivándorlási ügynökségekre vonatkozóan, mert egyébként soha sem alkalmazták.
- A törvény végrehajtásával a belügyminisztert bízták meg¹⁷⁸.

Az első kivándorlási törvény tehát a kor élvonalbeli színvonalán igyekezett szabályozni a témakört. A gyakorlati végrehajtás során azonban mégis felszínre kerültek olyan gondok, amelyek nem voltak pontosan előre láthatóak.

A törvényben foglaltaknak megfelelően a belügyi tárca hozzáfogott a részletek rendeleti úton történő szabályozásához. Ennek keretében kiadásra kerültek részletes végrehajtási utasítások, majd az egyes szakterületeket szabályozó rendeletek a szállítóhajókra és a kivándorlók egészségvédelmére továbbá az elszállítására vonatkozóan. A törvény szellemiségének megfelelően azonban olyan témákban is születtek rendeletek- a kivándorlók érdekeinek szem előtt tartásával- amelyek kivitelezése a liberális

¹⁷⁸ A kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikk

körülmények között lehetetlen volt. Ilyen volt a kivándorlási menetvonal meghatározása. A kormányok arra törekedtek, hogy Fiumén keresztül bonyolódjon le a magyarországi kivándorlási forgalom. Még abban az esetben is vehette Fiume felé úti célját a kivándorló, ha egyébként az útlevelében más európai kikötő szerepelt.

A magyar kormányzat sorra jelentett meg a kivándorlás célterületén és a közbülső államok által a kivándorlókkal szemben állított elvárásokat ismertető rendeleteit. Ezek a tájékoztatók azonban nem tántorították el a kivándorlók egy részét attól, hogy az általuk megválasztott úti célt részesítsék előnyben a kormányzat által előírttal szemben. Ennek a betartásra csak abban az esetben lett volna képes a kormány, ha az ország valamennyi határán bevezetik az általános út-levélkötelezettséget, és annak ellenőrzését.

Ugyancsak leküzdhetetlen akadállyal találta magát szemben a kormány, amikor érvényesíteni kívánta a törvény szállító hatóságokkal kapcsolatos előírásait. Hiába kötött ugyanis a kormány a liverpooli Cunard Line Steamship Co.-vel szerződést – melynek képviselőjét az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási RT látta el – a kivándorlók szállítására. Ez ellen a német hajóstársaságok felvették a harcot, sőt Nordatlantischer Dampferlinien Verband/Continental Pool néven szövetségre is léptek. A minimálisan is számolva legkevesebb évi több tízezernyi magyar kivándorló 150-200 korona közötti menetjegyárral számolva olyan bevételi forrást jelentett, amelyről a német tengeri fuvarozó cégek nem kívántak lemondani, amiért érdemes volt harcba szállni.

A konkurens cégek lejárato sajtókampányba kezdtek. Egyrészt az USA-ban kezdtek cikkezni arról, hogy a Cunard Line Steamship Co. által szállított utasok nem felelnek meg a befogadó országnak a bevándoroltakkal szemben támasztott elvárásainak. E cikkek hatására valóban emelkedett a visszautasított magyar kivándorlók száma. Másrészt a magyarországi lapokban jelentettek meg olyan iratokat, amelyek alkalmasak voltak a kormánnyal szerződésben álló szállító társaság lejáratozására (tengeri balesetek, az utasokkal való rossz bánásmód stb.).

A magyar piacért folytatott harc legfontosabb eleme az árak terén alakult ki. A Cunard Line Steamship Co. 180 korona/fős tarifájával szemben kezdetben 140 korona/fő, majd – fokozott árleszállítások nyomán – 40 korona/ fő viteldíjat állapítottak meg a német hajóstársaságok. A német vállalatok ugyan az árleszállítás során 8,5 millió márka veszteségre tettek szert, de elérték, hogy a magyar kivándorlók a német hajókat részesítették előnyben.

A Cunard Line Steamship Co. a még kiépítetlen fiumei kikötő túlszűfolttsága miatt kénytelen volt nyugat-európai kikötőkbe irányítani a kivándorlókat. Ez által a Magyarországon nem kívánatos cégek a magyar állam által priorált kivándoroltak szállításához legálisan hozzájutottak.

Végül is a Cunard Line Steamship Co. 1904. június havában kelt végleges engedélyében már nem szerepelt az állam által garantált évi 30000 kivándorló biztosítása. Ebben nem kis szerepe volt az USA diplomáciai nyomásának, amely pedig a német cégek sajtókampánya nyomán jött létre. Mindezek tetejébe a német kormány is követelte a német cégekkel szembeni diszkriminatív fellépés megszüntetését. E folyamat eredményeként a magyar kormány deklarálta, hogy nem gátolja a magyarországi kivándorlók Németországon keresztül történő utazását. Ezzel a magyar kivándorlási törvényben megfogalmazott útvonal kijelölésre vonatkozó belügyminiszteri jogosultság gyakorlása lényegében kivihetlenné vált. Koncessziót ugyan nem kaptak a német cégek, de a brit szállító vállalatoknál továbbra is kedvezőbb árat alkalmaztak és vállalták, hogy az általuk szállított magyar kivándorlókért személyenként 10 koronát fizetnek be a magyar kivándorlási alapba, valamint megszüntetik

lejáratozó kampányukat. 1903 júniusában a kinevezett Lévay Lajos kivándorlási biztos ugyan kísérletet tett az angol, belga és német hajóstársaságok bevonásával a Magyar-Amerikai Vonal elnevezésű hajóstársaság létrehozására, de a német és a belga társaságokon megbukott a terv.

A kivándorlási törvény végrehajtásával kezdetben további tapasztalatok az előre kifizetett menetjegyekkel és a kiskorúakkal kapcsolatban keletkeztek. A hatóságok egy része ugyanis félreértelmezte a törvényt és a családtagok részéről, külföldről küldött előre kifizetett úgynevezett „prepaid” jegyeket elkobozta. Helytelen gyakorlatot a belügyminiszter rendeleti úton szüntette meg. A kivándorlók és a hatóságok is fegyelmen kívül hagyták a kiskorúakra vonatkozó speciális törvényi előírásokat. Ezért a belügyminiszternek visszatérően is rendelkeznie kellett arra vonatkozóan, hogy kiskorúak csak hatósági bizonyítvánnyal ellátott megbízható nagykorú személy kíséretében vándorolhattak ki.

Hat év során olyan tapasztalatokra tettek szert a magyar hatóságok, amelyek indokoltá tették a kiutazási törvény újrafogalmazását. Az új törvény számos elemet átvett a régiből, de új részekkel is gyarapodott. A második törvény szellemiségében az alapvető újdonságot az jelentette, hogy a hangsúly a korlátozásokról a kivándorlók védelmére tevődött át. A második magyar kivándorlási törvény előkészítését 1907-ben kezdték el. 1908-ban terjesztették a törvényjavaslatot a képviselők elé. Az országgyűlés pedig 1909-ben alkotta meg az új törvényt. Az új törvény módosította a kivándorló fogalmát. E szerint azt tekintették kivándorlónak „...aki tartós kereset céljából külföldre távozik”. E fogalom eltér ugyan az előző kivándorlási törvény definíciójától amely a „bizonytalan időre” meghatározást használta. Egy évet meghaladó külföldi munkavállalást tekintettek kivándorlásnak. E fogalom azonban sokkal közelebb áll napjaink vendégmunkás, mint kivándorló fogalmához.

Az új törvény két fejezetben, ezen belül 51 szakaszban szabályozta a kivándorlást. Az I. fejezet - a kivándorló fogalmának definíciálása mellett - a korlátozásokkal foglalkozik.

- Minden kivándorlónak a célországba szóló útlevelel kellett rendelkeznie.
- A belügyminiszter a kivándorlást azon térségbe ideiglenesen megtilthatta, ahol a kivándorlókat veszély fenyegette.
- A belügyminiszter a kivándorlás teljes tilalmát is előírhatta.

Ezek a szakaszok megegyeztek az előző törvényben megfogalmazottakkal, de eltérések is mutatkoztak. A kiskorúak önálló kivándorlására vonatkozó korhatárt tizenöt évről tizenhat éves életkorra emelték fel férfiak esetében, nőknél a nagykorúság volta a korhatár. Férfiak esetében pedig – a tizenhetedik életévük betöltését követően – a belügy- és a honvédelmi miniszter együttes engedélyére volt szükség ha a kivándorló a honvédelmi kötelezettségét még nem teljesítette. Ilyen esetekben bevezették az óvadékot is 100 koronától 1000 koronáig terjedő összeggel. A kivándorlási tilalom kiterjedt továbbá azokra is akik pénzbüntetésben részesülte és büntetésüket még nem fizették ki. A hatóságok kötelesek voltak azokat a kivándorlási kérelmeket elutasítani, akik külföldről államköltségen tértek haza és útiköltségüket még nem fizették be.

A fejezet többi szakaszában foglaltak lényegileg megegyeztek az előző törvény tartalmával.

A II. fejezet hatodikától tizenkilencedik szakaszai a szállító vállalkozók témáját szabályozta. A korábbiakhoz képest új elemként jelentkezett, hogy:

- a kormány által kibocsátott engedélyt, amely az érintett céget a kivándorlók szállítására jogosította fel, az országgyűlésnek is be kellett jegyezni;
- az engedéllyel rendelkező céggel –a részletek pontos rögzítése érdekében- a belügyminiszternek szerződést is kellett kötnie;
- külföldi vállalkozóknak kötelezővé tették, hogy külföldi kikötőkben is biztosítsák a magyar hatóságok számára az ellenőrzés lehetőségét;
- bevezetésre került a szállítási vállalkozó helyettese számára is az óvadék 50000 korona értékben. A helyettesek önálló felelősségének fogalmát is bevezette az új törvény;
- feloldotta a szállító vállalat díjszabásának kormányzati jóváhagyását, ez ugyanis csak az engedéllyel működő vállalatokat sújtotta, a többi cég szabadon állapíthatta meg viteldíját;
- a szállító cégek úgynevezett meghatalmazottainak a működését beszűkítette; Irodákat, kirendeltségeket pedig csak a fővárosban és a határállomásokon működtethettek a továbbiakban a szállító cégek;
- a szállító vállalatok alkalmazottai üzletvékenység orientált díjazásban nem részesülhettek. Fizetésük nem emelkedett a kivándorlók számának gyarapodásával;
- a szállító vállalatok számára postai, vasúti stb. dolgozók alkalmazását tiltotta. Számos kivándorló ugyanis ezen személyek közreműködésével és információjuk alapján vált kivándorlóvá;
- A szállító vállalatokat eltiltotta a sajtóban hirdetések készítésétől. Hirdetéseket kizárólag az irodáikban függeszthettek ki;

A III. fejezet a huszadiktól huszonnyolcadik szakaszig terjedően a szállító vállalkozó és a kivándorló közötti jogviszonyt szabályozta.

- A kivándorló és a szállító vállalat közötti szerződés megkötése helyéül a szállító vállalat irodáját jelölte meg a törvény. Ezzel akartak gátat szabni annak, hogy szerződéskötési ügyben kivándorolni csábítsanak a vállalkozók ügynökei.
- A kivándorlót szállítási díjon kívül más díjazás igénybejelentését a szállító részéről tilalmazta. Megállapította viszont, hogy a szállító nem kötelezhető arra, hogy a viteldíjért a családfele családját is kiszállítsa.
- Hajóra szállást megelőzően minden kivándorolt számára biztosította annak lehetőségét, hogy visszalépjen és útiköltségét a szállítótól visszakapja.
- A szállító számára előírta a kivándorló biztosítását.
- A törvény szabályozta a vállalkozó részletes kötelezettségeit és a kivándorló jogait.

A IV. fejezet a huszonkilencediktől harmincegyedik szakaszban a kivándorlási alappal foglalkozik.

- A korábbi törvényhez képest új elem, hogy az alap bevételeihez sorolja a bevont óvadékok és a kiszabott bírságok összegét is.

Az V. fejezet a hatóságokkal foglalkozik a harminckettediktől harminchatodik szakaszban:

- A Kivándorlási Tanács összetételét a törvény módosította, differenciáltabbá tette. A tagok közé a főrendi ház és a képviselő ház tagjait, tudósokat is fel kellett venni a tanácsba;
- A Tanácsban való működés időtartamát a törvény két évben korlátozta. Tagjait már nem csak a belügyminiszter kérte fel, hanem a főrendi ház és a képviselő ház elnökei is;

- A tanács véleményének a kifejezését a kivándorlási ügyekben a törvény kötelezővé tette.

A VI. fejezet a harminchetedikől ötvenedik szakaszig terjedően a büntető határozatokkal foglalkozott.

- A törvény újeleme a kivándorlásra csábítás, melyet 2000 koronáig terjedő pénzbírsággal vagy egy évig terjedő fogházbüntetéssel lehetett súlytani;
- Minősített esetként foglalkozott a törvény azon ügynökökkel, akik csábítása olyan személyekre irányul, akik korlátozva voltak kivándorlási jogaikban. Ez esetben 3 év szabadságvesztést vagy 4000 korona pénzbírság kifizetését írt elő;
- Kivándoroltak engedély nélküli szállítását is büntette a törvényt, továbbá mindazokat akik ilyen cégnek dolgoztak. A büntetési tétel 3 évtől 6 évig terjedő elzárás és vagy 600-4000 korona pénzbírság volt;
- A kivándorlási jogában korlátozott kivándorlását már nem csak a határ étlépésének, hanem útrakelésének kezdetétől szándékozott büntetni az új törvény. Ugyancsak büntetést írt elő ezen cselekményt elősegítők számára. A büntetési tétel két hónaptól két évig terjedő elzárás és vagy 600-4000 koronáig terjedő pénzbírság volt;
- Taxatív felsorolásra kerültek azok a büntetendő cselekmények, melyeket a kivándorlási törvény megsértésével követhetnek el a szállító cég munkatársai. Ez esetben azonban nem csupán munkatársak felelősségre vonását írta elő a törvény, hanem a cégvezető, illetve a tulajdonos büntetését is, ha bizonyítható volt részükről az, hogy tudtukkal történt a szabályok megsértése. Ellenkező esetben a gondatlanságot a törvény kihágásként kezelte, amely elsősorban pénzbüntetéssel volt sújtható;
- A törvény kihágásnak minősítette a tárgyban kiadásra kerülő miniszteri rendeletek megszegését;
- A törvény külön csoportba szedve rögzítette azokat a szabályokat amelyek szállító vállalatok részéről történő megsértése bírságot vont maga után;
- A kivándorlásra csábítást üzletekben, vendéglőkben, intézményekben elkövetőkkel szemben a működési engedély öt éves bevonását írta elő;
- Bevett gyakorlattá vált a célországba való megérkezés után a kivándorló útlevel visszaküldése, amely tág teret nyitott a további visszaéléseknek. Ilyen és ehhez hasonló helyzetekre hivatkozva tette lehetővé az új törvény, hogy a nyitott levélben érkező küldemények lefoglalhatóak lettek, és erre a postahivatalt jogosította fel. Zárt leveleket pedig a törvénytörvényes vizsgálobírói foglalhattak le;
- A törvény arra is felhatalmazta a kormányt, hogy a szomszédos országokkal szerződést kössön az országokba lépő magyar honosságú jogosulatlan kivándorlók magyar hatóságoknak történő átadásáról;

A VII. fejezet ötvenegyedikől az ötvenharmadik szakaszai tájékoztatókat fogalmaztak meg, nevezetesen:

- Megengedte a törvény, hogy a témát a kormány rendeleti úton szabályozza;
- Hatálytalanította az 1903/IV. törvényt;
- A törvény végrehajtásával a belügyminisztert bízta meg.

A határrendőrség

Az új kivándorlási törvényt az uralkodó 1909. február 18-án szentesítette és az a dualizmus teljes időszakában, sőt még a két világháború közötti időszakban is érvényben volt. A kivándorlás olyan témának bizonyult, amelynek szabályozása lehetetlen volt a határőrizeti rendszer átfogó rendezése nélkül. Dualizmuskori elődeinek ugyan nem adták fel a szabad mozgásra és a lakhely szabad megválasztására vonatkozó liberális elveiket, de a kivándorlás ellenőrzése olyan határőrizeti struktúra létrehozását igényelte, amellyel a magyar Királyság nem rendelkezett. A kivándorlás ellenőrzésének az igénye alapozta meg elsősorban a Magyar Királyi Határrendőrség felállítását.

A századforduló időszakára már kialakult a dualizmuskori magyar határőrizeti struktúra, melynek lényege az volt, hogy nem egyetlen szervezet kompetenciájába tartozott a határ őrzése, hanem a tevékenységet megosztották a rendvédelmi testületek határőrizeti résztevékenység megvalósítását kapták feladatként. E feladatok azonban nem terjedtek ki a Magyar Királyság teljes határszakaszára, döntően a szerb-magyar és a román-magyar határvonalon érvényesültek. Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közötti határon határőrizeti feladatokat teljesítő szervezetek nem működtek, egészen a Magyar Királyi Határrendőrség felállításáig.

A Magyar Királyi Határrendőrség felállításának több oka is volt. A magyar Királyságtól keletre és délre eső területekről, nevezetesen Oroszországból és Romániából – az ottani pogromok miatt – számos zsidó menekült a Kárpát-medencébe. A magyar kormányok ezt a mozgást nem akadályozták, sőt elősegítették. A folyamatot azonban felügyelni szerették volna.

Növekedett a nemzetközi áruforgalom. Ennek elsősorban a vámhatárokon volt jelentősége, Magyarország esetében a román és a szerb határszakaszokon, hiszen az Osztrák-Magyar Monarchia vámuniót alkotott, melyet tíz évente megújítottak. A magyar-román határegyezményben foglaltak alapján is keletkeztek olyan feladatok (pld. határjelekkel, határnyiladékokkal kapcsolatos teendők) amelyek határőrizeti szerv létét igényelték.

A Romániával és Szerbiával kötött halászati, hajózási és vasúti egyezmények is igényelték határőrizeti szervet. Az erdélyi és délvidéki állatállomány exportképes egészség állapotban tartása ugyancsak megkívánta határőrizeti szervezet működését, a fertőző állatbetegségek behurcolásának megakadályozása céljából. Állambiztonsági jelentőséggel bírt – a Romániából és Szerbiából beözönlő - az ország egysége ellen uszító irredenta kiadványok feltartóztatására alkalmas határőrizeti szervezet létrehozása.

A legjelentősebb ok azonban kétségkívül a kivándorlás ellenőrizhetőségének a megteremtése volt, az ország teljes határszakaszán. A többi feladatot ugyanis részeiben vagy egészében ellátták a határterületen működő rendvédelmi szervezetek. A kivándorlást illetve a bevándorlást azonban nem lehetett úgy az állam ellenőrzése alá vonni, hogy az ország egyes határszakaszai felügyelet nélkül maradtak.

A határőrségi törvényjavaslatot a képviselők körében 1902-ben tették közzé. A közigazgatási - és az igazságügyi bizottság támogató javaslatával került a törvényhozás elé 1902. novemberében. Az országgyűlés a határrendőrségről szóló törvényjavaslatot együtt tárgyalta az útlevelügygel, a külföldiek Magyarországon lakhatásával, a csendőrség átszervezésével és a kivándorlással foglalkozó törvényjavaslatokkal. A határrendőrségről

szóló törvényjavaslat nem váltott ki jelentős vitát. A hozzászólások egyetértő jellegűek voltak¹⁷⁹.

A határrendőrségről szóló törvény 12 szakaszba szedve rögzítette a törvényhozásnak a testülettel kapcsolatos szándékait. A törvény első szakasza a testület létrehozását deklarálta: „A határrendészeti teendők ellátására állami határrendőrség állítatik fel.”

A törvény második szakasza a testület feladatait határozta meg 14 pontban. E szerint a szervezet feladatát képezte:

- A határon átkelők figyelemmel kísérése;
- A külföldiek lakhatására vonatkozó szabályok betartatása;
- Kémkedés megakadályozása;
- A szomszédos állam területéről érkező erőszakos cselekmények meggátolása;
- Gyanús egyéneknek az állam területére történő belépésének megakadályozása;
- Körözött személyek letartóztatása;
- Toloncok átvétele és továbbítása;
- Fegyverzet és lőszer engedély nélküli határon történő mozgatásának megakadályozása;
- Hadkötelesek kiszökésének megakadályozása;
- Nőcsempészet gátlása;
- Határszéli vasúti és hajóállomásokon a közbiztonsági feladatok ellátása;
- Útlevelköteles határszakaszokon az útlevelek és úti okmányok ellenőrzése és kiállítása;
- Rendőri első fokú büntető bíraskodás az útlevel szabályok megszegőivel, nőcsempésszel, külföldiek bejelentkezésére vonatkozó szabályok ellen vétők esetében;
- Csempészés megakadályozásában való közreműködés;

A harmadik szakasz a szervezet működési területét állapította meg. meglehetősen rugalmasan fogalmazott a törvényhozó, amikor a határszéli és a határ közelében fekvő területeket jelölte meg a testület hatósági területeként. Ez a gyakorlatban a határ mentén fekvő vármegyéket jelentette.

A negyedik szakasz feljogosította a testületet a Magyar Királyi Csendőrség és Rendőrség működési területén állomásozó szerveinek igénybevételére. Ez a későbbiek során számos összeütközéshez vezetett a rendőrség és a határrendőrség között, amelyet külön belügyminisztériumi rendelettel kellett szabályozni. A törvényhozó eredetileg ezzel a szakasszal azt a helyzetet kívánta elérni, hogy –mivel a határrendőrség nem rendelkezett végrehajtó közegekkel- helyi rendvédelmi erők biztosítsák a határrendőrségi hivatalnokok intézkedései végrehajtásához az esetlegesen szükséges kényszerítő erőt.

Az ötödik szakasz a szervezet felépítését rögzítette. A törvény csupán határszéli rendőrkapitányságokat említ. A gyakorlatban azonban a kapitányságok kirendeltségeket is létrehoztak. A belügyminisztériumban pedig osztály jelleggel a testület országos vezető szervét is létrehozták. Ezekre a módosításokra lehetőséget biztosított, hogy a szervezet kiépítését, diszlokációjának meghatározását a törvény a belügyminiszterre bízta.

A hatodik szakasz a belügyminiszter illetékességét jelölte meg a szervezet személyi állományát illetően, rájuk vonatkoztatva az 1883. évi I. törvényt.

A hetedik szakasz lehetőséget adott arra, hogy – a kevésbé frekvenciált térségekben – a határrendészeti teendők ellátásában más állami vagy önkormányzati szervezetek is részt vehessenek a területileg illetékes határrendőrkapitányság irányításával.

¹⁷⁹ A határrendőrségről szóló 1903. évi VIII. törvénycikk

A nyolcadik szakasz a szervezetnek a belügyminiszter alá tartozását mondta ki.

A kilencedik szakasz a testületnek az állam többi szervezetéhez való viszonya rendezését szabályozta, e jogot a belügyminiszterre ruházva.

A tizedik szakasz a Horvátországgal kapcsolatos kompetenciákat rögzítette. Mivel Magyarország és Horvátország egy államot alkotott, ezért a határrendőrség is egységes volt, de a törvény végrehajtásának módja már Horvátország egyéni hatáskörébe tartozott.

A tizenegyedik a létszám témáját lényegében szabályozatlanul hagyta, mivel azt a szolgálati tapasztalatoktól és a költségvetéstől tette függővé. A gyakorlatban a Magyar Királyi Határrendőrség csupán néhány száz fővel működött. A törvény a belügyminisztert jelölte meg a szervezet költségvetésének biztosításáért felelős személyként. Egyben pedig a testületi határozatok elleni fellebbezési lehetőségként is a belügyminisztert nevezte meg.

A tizenkettedik szakasz a törvény hatálybalépésének időpontjának megállapítását a kormányzatra bízta.

A Magyar Királyi Határrendőrség létesítéséről szóló törvényt az uralkodó 1903. március 11-én szentesítette.

Annak ellenére, hogy 1903 márciusában az uralkodó is szentesítette a törvényt, mégis csak 1906. január 15-én lépett életbe. E majdnem három éves késés okának kétségtelven a kor belpolitikai válságát kell tekintenünk.

A törvény megszületése és életbelépése közötti időszakban átmeneti megoldásokat alkalmaztak. Ezekre elsősorban azokon a határszakaszokon került sor, amelyek a legnyitottabbak voltak, illetve amelyeken a legjelentősebb illegális kivándorlási forgalom zajlott le. Az északi határmegyékben úgynevezett szolgabírói kirendeltségeket hoztak létre ezekben az években ideiglenes jelleggel. A szolgabírói kirendeltségek a határmenti szolgabíróóságok – tehát közigazgatási egységek - kikülönített részei voltak, amelyek feladatát a határforgalom felügyelete, elsősorban a tiltott kivándorlás megakadályozása képezte.

A magyar közigazgatás kebelében ilyen speciális szervezeti egységek, amelyek a határok felügyeletére szakosodtak, nem első ízben jöttek létre. A magyar-román határon már a nyolcvanas években létrehoztak a határmenti szolgabíróóságokon szolgabírói kirendeltségeket. Ezeket a kirendeltségeket a határszéli csendőrség felállításával szüntették meg. Nyilvánvaló a párhuzam. Nevezetesen amíg a központi államhatalomnak alárendelt határőrizeti szakmai szervezet nem települt az országhatárra, addig a határok felügyeletének a teendőit a legeredményesebben a helyi közigazgatás e feladatkörre szakosodott részlege volt képes a leghatékonyabban ellátni.

Mivel a határrendőrségi törvény csupán a leglényegesebb kérdéseket tartalmazta, a szervezet eredményes működéséhez további szabályozásokat tartalmazó rendeletekre volt szükség. E regulákat tartalmazta az 1903/VIII. törvény végrehajtási utasításának szerepét betöltő belügyminisztériumi körrendelet, melyet 1905. végén hatályosítottak.

Gyorsan kiderült azonban, hogy a Magyar Királyi Határrendőrség eredményes működésének biztosításához további rendeletekre van szükség. A testület szervezetét folyamatosan építették ki. Így a díszlokkáció változásokat is rendeletben fogalmazták meg. Legutoljára Fiumében hoztak létre határrendőrcapitányságot 1913. nyarán. A testület eredményes működése érdekében egyes hatásköröket is külön rendeletben szabályozott az irányító tárca. Ilyen témakör volt a Magyar Királyi Határrendőrség Szolgálati és Fegyelmi Szabályzata.

A Magyar Királyi Határrendőrség fiatal szervezet volt, melyet viszonylag sokrétű feladatkörrel ruháztak fel. Ugyanakkor a szervezet létszáma rendkívül mérsékelt volt. Fennállása végén a legnagyobb testületi létszámát a 600 fő körüli személyi állomány alkotta. Annak ellenére, hogy létrehozásának legfontosabb okát a kivándorlás ellenőrzése képezte, mégsem volt képes ennek az igénynek maradéktalanul eleget tenni. Útlevel kötelezettség hiányában csupán valószínűsítette azt, hogy a határon átutazók közül kik az illegális kivándorlók és kik azok akik más szándékkal kívánták a határt átlépni. A Magyar Királyi Határrendőrség felállítása nyomán – a testület működésének első két évében – 627 illegális ügynököt és több mint 13000 illegális kivándorlót fogtak el.

Ennek ellenére azonban az illegális kivándorlási módok felügyeletének e lehető leghatékonyabb módszereit igyekeztek megvalósítani a testületnél. Ennek érdekében került sor a határőrzési metódus alapos módosítására. 1912-ben ugyanis feloszlatták az 1909-től felállított határrendőri őrsöket. A nyílt határőrizeti tevékenységek végrehajtását a csendőrségre bízták. Gyarapították azonban a határrendőr biztosok számát, akik bizalmi személyek hálózatának kiépítése útján igyekeztek megelőzni az illegális kivándorlást. Az utak, a közlekedési eszközök felügyelt alá helyezése nyomán az illegális kivándorlók gyalogosan igyekeztek átlépni az országhatárt.

A gyakorlatban is az valósult meg, ami a törvény egyik lényeges elemét alkotta. Nevezetesen a Magyar Királyi Határrendőrség nem látta el a határőrizet valamennyi teendőjét, csupán részfeladatokat valósított meg, koordinálta és felügyelte a társ rendvédelmi testületek határőrizeti részfeladatokat ellátó határmenti alakulatainak határőrizeti tevékenységét.

A Magyar Királyi Határrendőrség e feladatkörének megfelelően működött a háború éveiben is a megváltozott viszonyoknak megfelelően. A háború években kötelezővé vált az útlevel, új utazást engedélyező okmányok jöttek létre, illetve alapvetően megváltozott az utasforgalom összetétele és mennyisége. A testület azonban a kivételes hatalomról szóló magyar törvénynek megfelelően kizárólag a hadművelleti területen került a haderő alárendeltségébe. Ellentétben az Osztrák Császárságban működő rendvédelmi szervekkel, amelyek háború időszakában a haderő irányítása alá tartoztak.

Összegzés

A magyar határőrizet polgári fejlődés kezdetén megvalósuló törvényi szabályozása több üzenetet is tartogat, a magyar állampolgári fejlődésének a rendszerváltozással kezdődő szakasza számára:

- A rendvédelmi struktúrában belül független- a központi államhatalomnak alárendelt- önálló rendvédelmi testületet hoztak létre a határőrizeti szakmai feladatok eredményes megvalósítása érdekében.
- A határőrizeti szakfeladatok nem egy testületre hárultak, hanem azokat megosztották a rendvédelmi szervezetek között oly módon, hogy a testületek alapfeladatainak tevékenységével harmonizáló teendők folytatására kaptak hatáskört az érintett rendvédelmi szervezetek határ közeli alakulatai.
- A határőrizeti testület hatásköre nem csupán az ország határainak birodalmi határokkal egybeeső szakaszára terjedt ki, hanem a Magyar Királyság teljes határszakaszára.
- Figyelemre méltó, hogy a magyar állam fejlődésének az egyik legliberálisabb szakaszaként számoltartott dualizmus időszakában –amikor mintegy fél évszázadon

keresztül a liberális eszmék hatották át a kormányzást fontosnak találták elődeink az önálló határőrizeti szakmai szervezet létrehozását és fenntartását.

- A korszak gondolkodói felismerték a határőrizet jelentőségét. Ezt támasztja alá, hogy a törvényhozó testület 14 esetben alkotott törvényt a határőrizettel kapcsolatban.

Természetesen dőreség volna azt képzelni, hogy egyetlen tanulmány keretei között képesek voltunk a magyar határőrizet törvényi szabályozásának valamennyi tapasztalatát feltárni és bemutatni. Azt azonban bizton állíthatjuk, hogy a vizsgált időszakra vonatkozóan a leglényegesebb elemeket sikerült megragadnunk. Nyilvánvalóan újabb kutatáskora és publikációkra van szükség ahhoz, hogy – egy-egy határőrizeti részterület szabályozásának feltárása nyomán – a teljességhez közelálló képet alakíthassunk ki. Meggyőződésünk, hogy nemzeti határőrizetünk sem újítható meg eredményesen szakbarbár módon, a történelmi tapasztalatok híján. Legalább annyi intelligenciával és következetességgel érdemes a XXI. század elején e témakörrel foglalkozni, mint ahogyan azt a XIX. század és XX. század fordulóján elődeink tették.